

Sprawozdanie z seminarium naukowego pt. „Wokół tradycji i tożsamości pedagogiki społecznej. W 70-lecie śmierci Heleny Radlińskiej”, 10 października 2024, UKSW, Warszawa

Dnia 10 października 2024 roku o godzinie 10.00 w Katedrze Pedagogiki Społecznej na Wydziale Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie odbyło się seminarium naukowe, które zgromadziło badaczy zajmujących się problematyką pedagogiki społecznej. Wyznaczona data spotkania nie była przypadkowa. Seminarium zorganizowano bowiem w 70 rocznicę śmierci Heleny Radlińskiej, a wybrana forma tego wydarzenia zmierzała do uczczenia pamięci twórczyni polskiej pedagogiki społecznej na drodze naukowego namysłu nad jej dorobkiem oraz nad aktualnymi wyzwaniami i kierunkami rozwoju tej dyscypliny. Spotkanie przebiegało w formule hybrydowej, umożliwiając uczestnictwo zarówno stacjonarne, jak i online, co pozwoliło na szeroką wymianę myśli i doświadczeń w gronie pedagogów społecznych.

Seminarium podzielono na dwie dwugodzinne sesje. Pierwsza prowadzona przez prof. dr hab. Barbarę Smolińską-Theiss obejmowała wystąpienia prof. dr hab. Tadeusza Pilcha, dr Marty Wiatr oraz dr hab. Agnieszki Naumiuk, prof. UW. Drugiej sesji przewodniczył dr hab. Jan Niewęglowski, prof. UKSW, a w jej ramach głos zabrali dr hab. Danuta Lalak, prof. UW, dr hab. Zbigniew Babicki, prof. UKSW, prof. dr hab. Wiesław Theiss.

Uroczystego otwarcia seminarium dokonał śp. prof. dr hab. Jarosław Michalski (wówczas dyrektor Instytutu Pedagogiki UKSW). Następnie głos przekazano przewodniczącej pierwszej sesji. Profesor dr hab. Barbara Smolińska-Theiss, otwierając obrady pierwszej części seminarium, zwróciła uwagę, że prace Radlińskiej nieustająco zasilają, inspirują, zapraszają do kolejnych odczytów, do interpretacji na nowo, stanowiąc niewyczerpane źródło impulsów do podejmowania wyzwań interpretacji rzeczywistości w wymiarze zarówno społeczno-oświatowym, jak i polityczno-ekonomicznym. Zauważyła przy tym, że badacze i badaczki w toku studiów nad pracami Radlińskiej rozwijają zwykłe swoją prywatną, osobistą z nią relację, która, splatając się z ich biografią, wpływa na percepcję dzieł Radlińskiej oraz na indywidualne interpretacje współczesności.

Jako pierwszy głos zabrał prof. dr hab. Tadeusz Pilch z referatem zatytułowanym: *Tradycja i mistrzowie pedagogiki społecznej*. W swoim wystąpieniu nawiązywał do tradycji myśli społeczno-pedagogicznych poprzedzających okres konstytuowania się pedagogiki społecznej jako dyscypliny naukowej. Tematem przewodnim referatu uczynił humanizm, upatrując w nim fundamentów pedagogiki społecznej. Humanistyczne założenia na temat rozwoju człowieka, który dokonuje się nie tylko w ramach edukacji formalnej, ale również poprzez interakcje społeczne i wspólnotę, ukierunkowane w toku oddziaływań wychowawczych na podmiotowość jednostki, wspólnotowość i solidarność wyraźnie współgrają z założeniami społeczno-pedagogicznymi.

Prelegent przedstawił myśl humanistyczną w kolejnych epokach i w pracach kolejnych myślicieli, podkreślając idee praw człowieka, godności, solidarności i równości. Na koniec postawił pytania o przyczyny fiaska praktycznych prób urzeczywistniania wartości humanistycznych w życiu społecznym, edukacji, kulturze i relacjach międzyludzkich.

Do tego pytania odniosła się kolejna prelegentka, dr Marta Wiatr, która swoje wystąpienie zatytułowała: *Helena Radlińska na nowo odczytywana*, poświęciła zagadnieniom osiągania zmiany społecznej. Ową zmianę wpisała w wizję Radlińskiej urzeczywistniania „ideału jutra” za pomocą świadomego inicjowania nowych działań podejmowanych „dziś”. Prelegentka zauważyła, że choć pedagogika społeczna jako dyscyplina naukowa wyłoniła się w określonym kontekście historycznym i w odpowiedzi na wyzwania tego momentu dziejowego, jej założenia pozostają wciąż aktualne wobec współczesnych kryzysów i przemian społeczno-politycznych. Podkreśliła historyczną cykliczność zainteresowania pedagogiką społeczną, którego dynamika zdaje się wiązać z momentami wzrastającego społecznego napięcia i gotowości do dogłębnych przewartościowań i rewizji *status quo*. To warunki do przebudowywania środowiska życia – do zmiany społecznej. Jak przekonywała dr Marta Wiatr, właśnie w przededniu rewolucyjnych zmian pedagogika społeczna zyskiwała i zyskuje na znaczeniu, oferując teoretyczne i praktyczne narzędzia do analizy i modyfikacji rzeczywistości społecznej. Jako przykład prelegentka zarysowała konteksty społeczno-polityczne i ekonomiczne dwóch momentów historycznych, w których rola pedagogiki społecznej wyraźnie wzrastała: (1) przełomu XIX i XX wieku, w którym doświadczano strukturalnych napięć i narastającej świadomości niesprawiedliwości społecznej w społeczeństwie wczesnego kapitalizmu; (2) początku XXI wieku, w którym współczesny globalny kapitalizm, pomimo „ludzkiego oblicza”, ponownie prowadzi do kwestionowania dotychczasowego porządku społecznego jako niesprawiedliwego i niedającego się dłużej uzasadniać. Na koniec referentka skonstatowała, że to właśnie momenty rozchwiania, niestabilności, niepokoju stwarzają warunki, w których pedagogika zyskuje na atrakcyjności z racji własnego instrumentarium teoretycznego i praktycznego wpływania na rzeczywistość społeczną w sposób świadomy, systemowy, społecznie zaprojektowany i realizowany w ścisłym powiązaniu z założeniami wychowawczymi osadzonymi w kontekście społeczno-ekonomicznym. Podsumowując, mówczyni podkreśliła, że pedagogika społeczna, zarówno w przeszłości, jak i dziś, nie jest jedynie dyscypliną naukową, ale właśnie narzędziem do kształtowania społeczeństwa i inspirowania zmian, szczególnie w okresach destabilizacji dotychczasowych struktur władzy i wpływu.

Ostatnia w tej sesji zabrała głos dr hab. Agnieszka Naumiuk, prof. UW, w referacie pt. *Uspołecznienie wychowania – aktualność idei Heleny Radlińskiej w kontekście demokracji i działań wspólnotowych*, przedstawiając zagadnienia związane z uspołecznieniem wychowania. Prelegentka zwróciła uwagę na to, w jaki sposób idee Radlińskiej mogą inspirować dzisiejsze działania na rzecz demokracji i współpracy społecznej w edukacji. W referacie zaprezentowała te wątki dorobku Radlińskiej, które dotyczyły „uspołeczniania demokracji”, czyli budowania społeczeństwa świadomego, aktywnego i odpowiedzialnego. Dla Radlińskiej demokracja nie sprowadzała się tylko do systemu politycznego,

ale przede wszystkim do sposobu organizacji społeczeństwa, opartego na aktywnym uczestnictwie obywateli.

Koncepcja uspołeczniania demokracji okazuje się niezwykle aktualna w kontekście współczesnych wyzwań, takich jak rosnąca polaryzacja społeczeństwa, spadek zaangażowania obywatelskiego i potrzeba wzmacniania wspólnot lokalnych. Kluczową rolę w procesie upowszechniania takiej partycypacji odgrywa edukacja, poprzez wspieranie angażowania się ludzi w realne działania społeczne w poczuciu współodpowiedzialności i współpracy. Zdaniem prelegentki potrzebne są nowe podejścia do pedagogiki społecznej, które sprzyjałyby budowaniu przestrzeni dialogu i współpracy społecznej zgodnie z myślą Radlińskiej. Z tych rozważań wyłania się imperatyw ścisłego wiązania procesów edukacyjnych z codziennym życiem społeczności lokalnych i czynienie szkoły przestrzenią kształtowania postaw demokratycznych. Sesję zamykała dyskusja nad zaprezentowanymi referatami, w której uczestniczyli zarówno obecni stacjonarnie goście, jak i osoby biorące udział online.

Po przerwie obrady drugiej sesji otworzył dr hab. Jan Niewęgłowski, prof. UKSW. Osią tej części rozważań był namysł nad tożsamością, dziedzictwem i współczesnymi wyzwaniami pedagogiki społecznej, rozpatrywany z różnych perspektyw: akademickiej, historycznej i ideowej.

Jako pierwsza wypowiedziała się dr hab. Danuta Lalak, prof. UW, wygłaszając referat pt. „*Egzamin z pedagogiki społecznej*” – *dylematy wykładowcy*. Wystąpienie koncentrowało się na zmieniającej się roli i funkcjach pedagogiki społecznej w kontekście edukacji akademickiej. Prelegentka poruszyła problem (nie)aktualności tradycyjnych kategorii dyscypliny i sposobów jej nauczania wobec dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości, a zwłaszcza rosnącego znaczenia jej wymiaru cyfrowego. Zauważyła niespójność doświadczenia tego, w jaki sposób pedagogika społeczna jest nauczana, a doświadczeniem Internetu, wykraczającym poza granice choćby tradycyjnie rozumianych, i tak też na studiach prezentowanych, środowisk wychowawczych.

Doktor hab. Danuta Lalak, prof. UW, określiła tę nieciągłość między akademicką refleksją wraz z dydaktycznymi realizacjami a rzeczywistością młodych ludzi „luką” uniemożliwiającą uspójnianie i uwspólnianie doświadczenia między pokoleniami starszych i młodszych. Jej zdaniem pedagogika akademicka opiera się wciąż na normatywnym, liniowym modelu społeczeństwa, który coraz mniej pasuje do doświadczenia współczesnego świata. Jak zauważyła, ani badacze, ani nauczyciele, ani rodzice nie mają współcześnie dostępu do wirtualnego świata młodzieży, a to właśnie w nim kształtują się autorytety, wzorce, aspiracje młodych ludzi. Ten rodzaj doświadczeń pozostaje poza dostępem i kontrolą tradycyjnych instytucji wychowawczych.

W kolejnym wystąpieniu zatytułowanym: *Nurt katolickiej pedagogiki społecznej – wybrani przedstawiciele*, dr hab. Zbigniew Babicki, prof. UKSW, prezentował katolicką pedagogikę społeczną widzianą jako ważny, choć niedoceniany nurt w refleksji pedagogicznej. Do przedstawienia swych tez i argumentacji wykorzystał przykład społecznikowskiej aktywności Jadwigi Zamoyskiej z domu Działyńskiej, która w swym życiu łączyła wartości chrześcijańskie z myślą i działaniem pedagogicznym. Autor wystąpienia kontynuował podjęty w pierwszej sesji wątek humanistycznej, nieredukcjonistycznej refleksji w pedagogice społecznej w jej katolickiej perspektywie, uwzględniającej również duchowy wymiar człowieka oraz jego relację z Bogiem. W przeciwieństwie do świeckich ujęć humanizmu to podejście – jak zauważył – nie ogranicza człowieka do istoty biologicznej czy społecznej, lecz traktuje go jako byt duchowy zdolny do samowychowania i samokształcenia.

Jako ostatni głos zabrał prof. dr hab. Wiesław Theiss z wystąpieniem zatytułowanym *Rok 1945 – listy do Heleny Radlińskiej*. Ta wypowiedź miała charakter historyczno-biograficzny. Prelegent skupił uwagę na korespondencji kierowanej do Heleny Radlińskiej w 1945 roku. Lektura listów ujawniła wysiłki podejmowane przez Radlińską i ludzi z jej otoczenia zmierzające do odbudowy pedagogiki

społecznej i działań na rzecz środowisk w powojennej rzeczywistości. Pozwoliła odtworzyć kulisy procesu organizowania powojennej Katedry Pedagogiki Społecznej na Uniwersytecie Łódzkim oraz ujawniła dynamiczną sieć zaangażowanych praktyków i naukowców kontynuujących tradycję dyscypliny w nowych i trudnych warunkach politycznych.

Z treści listów wyłania się obraz Radlińskiej jako liderki naukowej i moralnej środowiska akademickiego i społecznego, mentorki, przewodniczki, sprawnej organizatorki działań i twórczyni instytucji, ale przede wszystkim osoby zaangażowanej w codzienną pracę organizacyjną i wspierającej rozwój swoich uczniów. Motyw „jutra” powracający w korespondencji ukazał wizję edukacji jako procesu długofalowego, zmierzającego do przemiany rzeczywistości społecznej.

Podsumowując, sesja druga łączyła refleksję teoretyczną, historyczną i ideową. Z jednej strony pojawiły się pytania o przyszłość pedagogiki społecznej jako dyscypliny akademickiej i jej adekwatność wobec nowych wyzwań (dr hab. Danuta Lalak, prof. UW), z drugiej zaś – zakotwiczano wybiegającą w przyszłość myśl w jej religijnym i etycznym podłożu (dr hab. Zbigniew Babicki, prof. UKSW). Wreszcie znalazło się miejsce na namysł nad znaczeniem tradycji i wiedzy o przeszłych doświadczeniach dla realizacji – wydawać by się mogło – zbyt śmiałych zamierzeń pedagogiki społecznej, zwłaszcza w mrocznych czasach Polski Ludowej (prof. dr hab. Wiesław Theiss).

Po zakończeniu sesji oddano głos innym uczestnikom seminarium. Dyskusja oscylowała wokół tego, jak zachować dziedzictwo pedagogiki społecznej, jednocześnie dostosowując je do zastanych realiów, a także jak te realia zmieniać. Po wyczerpaniu się wszystkich głosów zamknięto obrady, a następnie uczestnicy i uczestniczki seminarium udali się na Cmentarz Powązkowski i na grobie Heleny Radlińskiej złożyli wieńce i kwiaty.

Seminarium, którego tematyka koncentrowała się wokół dziedzictwa Radlińskiej i ogólnie pedagogiki społecznej, stało się przestrzenią wymiany myśli, refleksji nad ciągłością tradycji oraz próbą aktualizacji fundamentalnych idei tej dyscypliny w obliczu współczesnych wyzwań. Było to spotkanie, w którym wybrzmiały różne perspektywy – od klasycznych, zakorzenionych w tradycji humanizmu, po krytyczne i interdyscyplinarne analizy współczesnych realiów społecznych, edukacyjnych.

Seminarium stało się nie tylko spotkaniem naukowym, ale także gestem upamiętnienia i podtrzymywania tradycji pedagogiki społecznej. Ukazało, że dziedzictwo Radlińskiej jest nadal żywe – nie jako zbiór domkniętych teorii, lecz jako narzędzie analizy współczesnych wyzwań i inspiracja do podejmowania działań społecznych i edukacyjnych.

Marta Wiatr

ORCID: 0000-0002-0805-6522

Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej

<https://doi.org/10.14746/psn.2025.5.9.15>